

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Η ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ Η ΤΑΞΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΣ

18.— Ὅμιλοῦντες εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον περὶ ἐνότητος καὶ κοινότητος συνειδήσεως ὡς παραγόντων, οἱ ὅποιοι διέπουν ἢ εἶναι δυνατὸν νὰ διέπουν τὰς καταστάσεις ἢ τάξεις, δὲν ὑπήρξαμεν ἀπολύτως ἀκριβολόγοι. Ὡς «κοινότητα συνειδήσεως» ἐχαρακτηρίσαμεν ἀπλῶς τὸ αἴσθημα, τὸ ὅποιον εἶναι δυνατὸν νὰ διέπη τὰ μέλη κοινωνικῆς τινος ομάδος, τὸ αἴσθημα δηλαδή, ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν ομάδα, ὅτι ἔχουν συμφέροντα κοινὰ καὶ διακρινόμενα ἀπὸ τῶν συμφερόντων παντὸς τρίτου, ὅτι εἶναι ἀλληλεγγύως ὑπεύθυνα διὰ τὴν τύχην των καὶ τὴν περαιτέρω πορείαν των, ὅτι τέλος, ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης, πρέπει καὶ νὰ ἀγωνισθοῦν ἀπὸ κοινοῦ διὰ νὰ συντηρήσουν τὴν ἀκεραιότητα τῆς ομάδος των ἢ καὶ διὰ νὰ βελτιώσουν τὴν θέσιν της. Τὸ αἴσθημα τοῦτο, διὰ νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ ομάδος τινὸς ὡς διεπομένης ὑπὸ ἐνότητος, πρέπει νὰ εἶναι, εἰς τοὺς περισσότερους τοῦλάχιστον ἢ εἰς πολλοὺς τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν ομάδα, συνειδητόν.

Ἄσχετον τελείως πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας ζῆ. Ἐδῶ δὲν πρόκειται πλέον νὰ ἐξετάσωμεν, ἐὰν οἱ ἀπαρτιζόντες κατάστασιν τινὰ ἢ τάξιν ἔχουν συνείδησιν τῶν κοινῶν συμφερόντων των, ἐὰν διέπωνται ὑπὸ τοῦ αἰσθηματος ἐνότητός τινος, ἀλλὰ πρόκειται νὰ ἐξετάσωμεν, ἐὰν—συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδητῶς, κυρίως μάλιστα ἀσυνειδητῶς—προσδιορίζονται οἱ ἀνθρωποι, εἰς ὅλας τὰς σκέψεις καὶ ἀποφάσεις των, ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας ζοῦν, συγκεκριμένως δὲ ἀπὸ τὴν κατάστασιν ἢ τάξιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν. Ἐπειδὴ μάλιστα ὡς κυρίαν βᾶσιν διὰ τὴν ἔρευνάν μας θὰ χρησιμοποιήσωμεν τὴν ἐποχὴν μας, ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸν ἀνθρώπον, ὡς ἐμφανίζεται οὗτος ὑπὸ τὸ ἀστικὸν καθεστῶς, θὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν διάκρισιν μεταξὺ καταστάσεων καὶ τάξεων, θὰ ὁμιλῶμεν δὲ ἀπλῶς καὶ μόνον περὶ τῶν τάξεων. Κατ' ἀναλογίαν ἄλλως τε θὰ ἰσχύουν ἐν πολλοῖς ὅσα θὰ ἀναπτύξωμεν καὶ ἐν

σχέσει πρὸς τὸν ἄνθρωπον τὸν ζήσαντα ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν καταστάσεων.

19.— Τὸ πρόβλημα, ὡς ἐτέθη ἀνωτέρω, (καὶ ἐπαναλαμβάνομεν τὴν ἀπλουστάτην διατύπωσίν του: ποία εἶναι ἡ σχέση τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας ζῆ) ἀποτελεῖ ἐν τῶν σπουδαιότερων προβλημάτων, τὰ ὅποια ἀπησχόλησαν τὴν σκέψιν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὰς τελευταίας ἰδίαις δεκαετίας. Περὶ τὸ πρόβλημα τοῦτο στρέφεται ὁ Μαρξισμὸς ὡς θεωρία καὶ πράξις, περὶ αὐτὸ στρέφεται ἡ λεγομένη κοινωνιολογία τῆς γνώσεως, ἡ ἐπιστήμη δὲ ὡς τοιαύτη ἐξαρτᾶ τὴν ὑπαρξίν της ἐκ τῆς λύσεως, ἡ ὁποία δίδεται—δητῶς ἢ σιωπηρῶς—εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο. Ἐὰν λύσωμεν τὸ πρόβλημα, ἀκολουθοῦντες τὴν θεωρίαν, καθ' ἣν αὐταὶ αὐταὶ αἱ κρίσεις καὶ σκέψεις τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναχθοῦν εἰς κριτήρια ἀντικειμενικά, ἀλλ' ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ζῆ ἕκαστος, δὲν ὑπάρχει ἡ ἐπιστήμη ὡς ζήτησις τῆς ἀληθείας, δὲν ὑπάρχει δὲ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οὔτε κοινωνικὴ καὶ ἱστορικὴ, ἀλλ' οὔτε καὶ φυσικὴ ἐπιστήμη. Ἡ σπουδαιότης λοιπὸν τοῦ προβλήματος εἶναι μεγίστη. Ἄς παρακολουθήσωμεν, πῶς ἐγεννήθη καὶ πῶς διετυπώθη κατὰ τὰ διάφορα στάδια τῆς ἀναπτύξεώς του, εἰς ποίας λύσεις ὠδήγησε καὶ ποῖον τὸ σημεῖον τῆς ἐρεῦνης, εἰς τὸ ὁποῖον σήμερον εὐρισκόμεθα. Εἰς τὴν σύντομον ἀνασκόπησιν, τὴν ὁποίαν θὰ ἐπιχειρήσωμεν, θὰ μᾶς βοηθήσῃ εὐτυχῶς ὁ τελευταῖος καὶ νεώτερος τῶν διαπραγματευθέντων τὸ πρόβλημα κατ' αὐτοτελή ἐν πολλοῖς τρόπων κοινωνιολόγων, ὁ Karl Mannheim, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ θεμελιῶδες ἔργον του «Ἰδεολογία καὶ οὐτοπία» προβαίνει καὶ εἰς λεπτομερῆ, ἰδιαιτέρως δὲ ἐπιτυχῆ ἀνασκόπησιν τῆς ἐξελίξεως τοῦ προβλήματος.¹⁾ Ὅ,τι δέον προκαταβολικῶς ἤδη νὰ λεχθῆ εἶναι, ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας ζῆ, συνδέεται ἀμεσώτατα πρὸς τὰ προβλήματα τῆς ἰδεολογίας καὶ τῆς λεγομένης «ψευδοῦς συνειδήσεως». «Ἰδεολογία», κατὰ τὴν προσδοθεῖσαν ἰδίαν ὑπὸ τοῦ Μαρξισμοῦ εἰς τὴν λέξιν ἔννοιαν, εἶναι πάντοτε κᾶτι, τὸ ὁποῖον κατ' ἀνάγκην ἀμφισβητεῖται ὑπὸ τοῦ τρίτου, κᾶτι, τὸ ὁποῖον συμπίπτει πρὸς τὴν οὐτοπίαν ὡς πρὸς τὸ ἐξῆς σημεῖον: ὅτι θὰ χαρακτηρισθῆ ὑπὸ τρίτου τινὸς ὅπωςδήποτε ὡς ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν πραγ-

1) Πρὸβλ. Karl Mannheim, *Ideologie und Utopie*, Bonn 1929, σ. 11—39.

ματικότητα. Ἡ διαφορὰ τῆς ἰδεολογίας ἀπὸ τῆς οὐτοπίας συνίσταται εἰς τὸ ὅτι, ἐν ᾧ ἡ οὐτοπία θὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν πραγματικότητα, διότι ὑπερπηδᾷ ταύτην, ἀντλοῦσα τὰ ἀσυμβίβασια πρὸς αὐτὴν στοιχεῖα ἀπὸ τοῦ κόσμου τῶν μελλοντικῶς πραγματοποιηθησομένων ὀνείρων, ἡ ἰδεολογία θὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν πραγματικότητα, διότι ὑστερεῖ ἀπέναντί της, ἀντλοῦσα ἀντιστρόφως ἐκ τῶν ὑπερνικηθέντων ἢ—ἐὰν ἐπιτρέπεται ἡ ἔκφρασις—καὶ ἐκ τῶν ὑπὸ ὑπερνίκησιν σταδίων τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τὰ ἀσυμβίβαστα πρὸς τὴν πραγματικότητα στοιχεῖα της. Ἰδεολογία εἶναι λοιπὸν—καὶ ἐδῶ ἀποκαλύπτεται (πρᾶγμα, τὸ ὅποῖον ὑπ' οὐδενὸς μέχρι τοῦδε ἐτιμολογήθη) ἡ ἀναγκαία εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ἔννοιαν τῆς ἰδεολογίας λογικὴ ἀντινομία—καὶ ὅσα πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν σημερινὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα συμβιβάζονται. Εἶναι δὲ καὶ αὐτὰ—συμφῶνως πρὸς τὴν κρατοῦσαν μαρξιστικὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως—ἰδεολογία, διότι καὶ αὐτὰ εἶναι σχετικὰ, συμβιβαζόμενα ἀπλῶς πρὸς πραγματικότητα, ἢ ὅποια, καθ' ἣν ἀκριβῶς στιγμὴν ὑπάρχει, ὑπερνικᾶται ταυτοχρόνως. Ὁ Karl Mannheim διακρίνει τὴν «μερικὴν» ἀπὸ τὴν «καθολικὴν» ἔννοιαν τῆς ἰδεολογίας.¹⁾ Ὡς ἰδεολογίαν, ὑπὸ τὴν μερικὴν καὶ στενωτέραν ἔννοιαν τῆς λέξεως, θεωροῦμεν τὰς ἰδέας καὶ παραστάσεις τοῦ ἀντιπάλου μας εἰδικῶς, ὅταν, δυσπιστοῦντες εἰς αὐτάς, τὰς ἀποδίδομεν εἰς συνειδητὴν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον συγκάλυψιν πραγμάτων, τῶν ὁποίων ἡ ἀναγνώρισις δὲν συμφέρει εἰς τὸν ἀντίπαλόν μας. Ἰδεολογία εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν σημαίνει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον συνειδητὸν ψεῦδος, εἰς τὴν καλλιτέραν δὲ τῶν περιπτώσεων αὐταπάτην. Δὲν ἀποδίδεται δὲ τὸ ψεῦδος τοῦτο εἰς τὴν σκέψιν καὶ συνειδησίην τοῦ ἀντιπάλου ἐν γένει, ἀλλ' εἰς ὠρισμένας τῶν σκέψεών του, εἰς ὠρισμένα τῶν περιεχομένων τῆς συνειδήσεώς του. Ὡς ἰδεολογίαν, ὑπὸ τὴν καθολικὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως (αὐτὴ δὲ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα κυρίως), χαρακτηρίζομεν σκέψιν τινά, θεωρίαν ἢ παράστασιν, ὅταν, ἀποδίδοντες ταύτην εἰς ὠρισμένην τινὰ ἐποχὴν ἢ κοινωνικῶς προσδιορισμένην ὁμάδα—εἰς τάξιν τινὰ π.χ.—, τὴν θεωρῶμεν ὡς ἔχουσαν σχετικὴν ἀπλῶς, ὡς πρὸς τὴν ὠρισμένην ταύτην ἐποχὴν ἢ κοινωνικὴν τάξιν, ἰσχύν, ὅταν δηλαδὴ θεωρῶμεν ταύτην ἀνίκανον νὰ διεκδικήσῃ ἰσχὺν καὶ ἔξω τῶν ἀναγομένων εἰς τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα προϋποθέσεων, ὑφ' ἧς γεννᾶται καὶ προβάλλει. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀμφισβητοῦμεν τὴν ὀρθότητα καὶ ἀλήθειαν ὀλοκλήρου τοῦ πε-

1) Πρὸβλ. Karl Mannheim, ἐνθ' ἄν., σελ. 8.

ριεχομένου τῆς συνειδήσεως ἐποχῆς ἢ τάξεώς τινος, ἀμφισβητοῦμεν δὲ κατ' ἀκολουθίαν αὐτὴν ταύτην τὴν δυνατότητα τοῦ ὁρθῶς καὶ κατ' ἀλήθειαν σκέπτεσθαι. Καὶ ἐδῶ πρόκειται περὶ ψεύδους, ἀλλ' ἐπιρρίπτομεν τὴν μομφὴν τοῦ ψεύδους—ψεύδους ὅμως μὴ συνειδητοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον—εἰς ὅλας τὰς σκέψεις καὶ παραστάσεις τοῦ ὕφ' ὠρισμένας κοινωνικὰς συνθήκας ζῶντος ἀνθρώπου. Μὲ ἄλλας λέξεις: ὁ φορεὺς τῆς ἰδεολογίας, ὑπὸ τὴν καθολικὴν ταύτην ἔννοιάν της, θεωρεῖται διεπόμενος ὑπὸ «ψευδοῦς συνειδήσεως», δηλαδή ὑπὸ συνειδήσεως, ἢ ὅποια εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἠναγκασμένη νὰ ψεύδεται.¹⁾

Ἦδη, μετὰ τὸν καθορισμὸν τῶν ἐννοιῶν τῆς ἰδεολογίας καὶ τῆς ψευδοῦς συνειδήσεως ὡς ἐννοιῶν συνδεομένων πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς ἐξαορτήσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς συνειδήσεώς του ἀπὸ τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ζῆ, θὰ ἀνασκοπήσωμεν συντόμως τὴν ἐξέλιξιν, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησε τὸ πρόβλημα τοῦτο εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πνεύματος.

20.— Ὁ Karl Mannheim²⁾ θεωρεῖ τὸν Βάκωνα ὡς τὸν πρῶτον, ὁ ὁποῖος, χωρὶς νὰ ἀναγάγῃ μεθοδικῶς τὴν ἰδεολογίαν καὶ τὴν ψευδῆ συνείδησιν εἰς πρόβλημα γενικόν, ἐμελέτησε πάντως τὴν ὑπαρξιν τοῦ προβλήματος τούτου εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις, εἰς τὰς περιπτώσεις τῶν ὑπ' αὐτοῦ ὀνομασθέντων «εἰδώλων». Ὑπὸ τῶν εἰδώλων καὶ ψευδῶν ἐννοιῶν, τὰς ὁποίας κατατάσσει ἀναλόγως τῆς προελεύσεώς των εἰς *idola tribus*, *idola specus*, *idola fori* καὶ *idola theatri*, θεωρεῖ ὁ Βάκων κατεχομένην τὴν σκέψιν τῶν ἀνθρώπων, δὲν ἀποκλείει ὅμως οὗτος καὶ τὴν πιθανότητα νὰ ἀντισταθῇ τις ἐναντίον των ἀποτελεσματικῶς καὶ ἀπαλλαγῇ τῆς ἐπιδράσεώς των. Ἀπὸ τοῦ Βάκωνος καὶ τοῦ Machiavelli, τοῦ πρακτικώτερον ἀσκήσαντος τὴν μέθοδον τῆς ἀποκαλύψεως τῶν ἰδεολογιῶν εἰς τὸ πεδῖον αὐτῆς ταύτης τῆς πολιτικῆς,³⁾ ἄρχεται ἡ γραμμὴ, ἢ ὅποια, διέπουσα ἐν πολλοῖς τὴν φιλοσοφίαν καὶ πολιτικὴν σκέψιν τοῦ δυτικοευρωπαϊκοῦ Φωτισμοῦ, ἰδίᾳ δὲ τὴν σκέψιν τοῦ Hume, ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ Marx, δι' αὐτοῦ δὲ μέχρι τῆς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀναπτυχθείσης «κοινωνιολογίας τῆς γνώσεως», ἢ ὅποια, δεχθεῖσα τὴν βαθυτέραν ὠθησιν ἀπὸ τοῦ Max Scheler, ἐσυστηματοποιήθη κυρίως καὶ κατὰ τὸν καθολικώτερον δυνατὸν τρόπον ὑπὸ τοῦ Karl

1) Πρβλ. σχετικῶς: K. Mannheim, ἐνθ' ἀν. σ. 23 κ.έ.

2) Πρβλ. Karl Mannheim, ἐνθ' ἀν., σ. 14 κ.έ.

3) Πρβλ. Mannheim, ἐνθ' ἀν., σ. 16.

Mannheim. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως, ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἀρξαμένην διὰ τῶν Herder καὶ Kant, μὲ τὸν Hegel δὲ τὴν τελευταίαν μεγάλην φάσιν τῆς διελθοῦσαν περιόδου τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ, τὸ πρόβλημα τῆς ἰδεολογίας καὶ τῆς ἀναγωγῆς τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς ποικίλλοντα κατὰ τόπους, ἔποχάς, γενεάς καὶ κοινωνικὰς ομάδας αἴτια παύει ἢ μᾶλλον φαίνεται ἀπλῶς ὅτι παύει ἀντιμετωπιζόμενον, ἀνακόπτεται δὲ κατ' ἐπίφρασιν ἢ γραμμῆ, περὶ ἧς ἀνωτέρω ὠμιλήσαμεν. Ἀνεκόπη ὅμως ἡ γραμμὴ αὕτη διὰ τὰ δημιουργηθῆ ταῦτοχρόνως ἢ σταθερωτέρα καὶ φιλοσοφικῶς βαθυτέρα βάσις, ἀφ' ἧς ἐπέπρωτο ἀργότερον νὰ ἐξαχθῆ ἐκ νέου τὸ πρόβλημα τῆς ἰδεολογίας. Ἡ φιλοσοφία τοῦ συνειδότος, ὡς ἐθεμελιώθη ὑπὸ τοῦ Kant, ἐμφανίζει τὸν κόσμον ὑπάρχοντα μόνον ἐν σχέσει πρὸς ὠρισμένον ὑποκείμενον, πρὸς ὠρισμένον φορέα συνειδήσεως. Ἡ συνειδήσις τοῦ ὑποκειμένου εἶναι ἐν σχέσει πρὸς τὸν κόσμον δημιουργικῆ. Δι' αὐτῆς δημιουργεῖται ἡ εἰκὼν τοῦ κόσμου. Εἰς τὴν μεγαλειώδη αὐτὴν σύλληψιν τοῦ κριτικοῦ ἰδεαλισμοῦ, σύλληψιν, ἡ ὁποία, ἀναγομένη κατὰ βάθος εἰς τὸν Πλάτωνα, οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν ὑποκειμενισμόν τῶν σοφιστῶν — (τὸ «ὑποκείμενον» τοῦ Kant εἶναι φορεὺς συνειδήσεως διεπομένης ὑπὸ γενικῶν, ἀντικειμενικῶν καὶ κοινῶν εἰς ὅλους ἀρχῶν, μόνον δὲ ὡς φορεὺς τοιαύτης συνειδήσεως εἶναι δεδικαιωμένον) —, εἰς τὴν τοιαύτην σύλληψιν τῆς ἔννοιᾶς τοῦ συνειδότος εὐρίσκει ὁ Karl Mannheim ἐκδηλουμένην τὸ πρῶτον τὴν καθολικὴν ἔννοιαν τῆς ἰδεολογίας, τὴν εὐρίσκει ὅμως ἐκδηλουμένην κατὰ τρόπον ἀντι-ἱστορικὸν καὶ ἀντικοινωνιολογικόν. Ἡ εἰκὼν τοῦ κόσμου, συσχετιζομένη πρὸς τὴν ἐνότητα τοῦ συνειδότος, ἐμφανίζεται πλέον ὡς ἐνιαῖόν τι, ὁ ὄντολογικὸς δογματισμός, καθ' ὃν ὁ κόσμος εἶναι κατὰ τὸ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς συνειδήσεώς μας, ἀνατρέπεται, ὁ συσχετισμὸς ὅμως τοῦ κόσμου πρὸς τὸ ὑποκείμενον γίνεται κατὰ τρόπον ἀπλῶς νοολογικὸν καὶ οὐχὶ ψυχολογικόν, δὲν λαμβάνονται δηλαδὴ ὑπ' ὄψιν τὰ συγκεκριμένα ἐμπειρικὰ ὑποκείμενα, ἀλλὰ θεωρεῖται τὸ ὑποκείμενον ὡς φορεὺς συνειδήσεως ἀποτελούσης «συνείδησιν ἐν γένει», συνείδησιν διεπομένην ὑπὸ γενικῶν ἀρχῶν.¹⁾ Ἀπὸ τῆς ἀντι-ἱστορικῆς ταύτης, κατὰ τὸν Mannheim, συλλήψεως τῆς καθολικῆς ἔννοιᾶς τῆς ἰδεολογίας ἐλευθεροῦται ἡ ἔρευνα διὰ τῆς ἱστορικῆς τοῦ δικαίου σχολῆς, διὰ τοῦ ἱστο-

1) Πρβλ. ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀνωτέρω, ὡς καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀμέσως ἀκολουθοῦντα: Karl Mannheim, ἐνθ. ἀν., σ. 19 κ. ἐ.

ρικοῦ ἐν γένει ρωμαντισμοῦ, κυρίως ὅμως διὰ τοῦ H e g e l . Ἡ εἰκὼν τοῦ κόσμου ἐξακολουθεῖ μὲν θεωρουμένη διὰ τοῦ συσχετισμοῦ τῆς πρὸς τὴν ἐνότητα τοῦ συνειδότος ὡς ἐνιαῖόν τι, ἢ ἐνότης ὅμως αὐτῆ τοῦ συνειδότος καὶ τοῦ κόσμου ἐμφανίζεται ὡς ἐνότης μεταμορφουμένη ἐν τῷ ἱστορικῷ γίνεσθαι. Τὴν θέσιν τῆς συνειδήσεως ὡς τοιαύτης, τῆς «συνειδήσεως ἐν γένει», καταλαμβάνει πλέον τὸ «λαϊκὸν πνεῦμα» ἢ καὶ ἔτι γενικώτερον τὸ «παγκόσμιον πνεῦμα». Τὸ πνεῦμα τοῦτο μεταβάλλεται κατὰ τὰς ἐποχάς, μεταβαλλομένης ἐκάστοτε ἀναλόγως καὶ τῆς ἐνιαίας τοῦ κόσμου εἰκόνας, ἢ ὁποία ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ ἱστορικῶς προσδιορισμένον πνεῦμα ἐκάστης ἐποχῆς.

Τὸ τελευταῖον βῆμα εἰς τὴν ἄρσιν τῆς ἀπολύτου ἐννοίας τῆς συνειδήσεως καὶ εἰς τὴν κοινωνιολογικὴν πλέον σύλληψιν τῆς καθολικῆς ἐννοίας τῆς ἰδεολογίας ἐγένετο ὑπὸ τοῦ K a r l M a r x . Τὸν κατὰ μῆκος τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι ἐπιχειρηθέντα ὑπὸ τοῦ H e g e l διαφορισμὸν τῆς συνειδήσεως συμπληροῖ ὁ M a r x , ἐμμένων βεβαίως καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ἀρχήν, καθ' ἣν τὸ συνειδὸς εἶναι ἐνιαῖον, ἐνιαία δὲ κατ' ἀκολουθίαν καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ κόσμου, διδάσκων ὅμως, ὅτι τὸ ὡς ἐνότητα τὸν κόσμον συλλαμβάνον ἐνιαῖον συνειδὸς ποικίλλει ὄχι μόνον κατὰ λαοὺς καὶ ἐποχάς, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἱστορικῶς προσδιορισμένη κοινωνία κατὰ τάξεις κοινωνικάς. Ἀπὸ τῆς συνειδήσεως ὡς τοιαύτης, τῆς συνειδήσεως ἐν γένει, φθάνομεν, διὰ τοῦ «λαϊκοῦ πνεύματος» καὶ τοῦ ποικίλλοντος κατὰ τὰς ἐποχάς «παγκοσμίου πνεύματος», εἰς τὴν ἐννοίαν τῆς ταξικῆς συνειδήσεως ἢ μᾶλλον τῆς ταξικῆς ἰδεολογίας. Τὰ πάντα, κατὰ τὸν M a r x , εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδειχθοῦν ὡς ταξικῶς ἰδεολογικά, δηλαδή ὡς προσδιοριζόμενα κατ' ἀνάγκην ἀναπότρεπτον ἀπὸ τὴν ἰδιότητα ἐκάστου ὡς μέλους κοινωνικῆς τινος τάξεως, ὡς προσδιοριζόμενα δηλαδή ὑπὸ τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ζῆ. Συσχετιζόμενα μόνον πρὸς τὰς συνθήκας αὐτὰς νοοῦνται αἱ σκέψεις, θεωρίαι καὶ πράξεις παντὸς ἀνθρώπου. Τὴν ἀποψιν ταύτην διετύπωσεν ὁ M a r x κατὰ τὸν κλασσικώτερον δυνατὸν τρόπον εἰς τὸν περίφημον πρόλογον τοῦ ἔργου του «Κριτικὴ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας» διὰ τῆς γνωστῆς φράσεώς του: «Δὲν εἶναι ἡ συνείδησις τῶν ἀνθρώπων ἐκείνη, ἢ ὁποία προσδιορίζει τὴν ὑπαρξίν των, ἀλλ' ἡ κοινωνικὴ των ἀντιθέτως ὑπαρξις εἶναι ἐκείνη, ἢ ὁποία προσδιορίζει τὴν συνείδησίν των». ¹⁾)

1) Πρβλ. K a r l M a r x , Zur Kritik der politischen Ökonomie, (Herausgegeben von K a r l K a u t s k y), Berlin 1924, σ. LV.

Διὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Μ a r x ἐπιχειρηθέντος διαφορισμοῦ τῆς συνειδήσεως ὄχι μόνον κατὰ μῆκος τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ κατὰ βάθος τῆς ἐκάστοτε κρατούσης κοινωνικῆς πραγματικότητος, δηλαδή καὶ κατὰ τμήματα ἀντιστοιχοῦντα εἰς τὰς ἐν ἐκάστη ἱστορικῶς προσδιορισμένη κοινωνίᾳ ὑπαρχούσας κοινωνικὰς τάξεις, ἡνώθη ἢ μερικῆ καὶ προεπιστημονικῆ ἔννοια τῆς ἰδεολογίας μετὰ τῆς καθολικῆς ἔννοιᾳς της.¹⁾ Μέχρι τοῦ Μ a r x ἡ καθολικῆ ἔννοια τῆς ἰδεολογίας ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῆ μόνον εἰς βάρος προηγουμένης ἱστορικῆς περὶ ὁδοῦ, ἀποκαλυπτομένης τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ πνεύματος καὶ τῆς συνειδήσεώς της ἐν γένει ἀπὸ τοῦ ἱστορικῶς ὑπερνικηθέντος σταδίου της. Ἦδη, μετὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Μ a r x ἐπιχειρηθέντα εἰδικώτερον διαφορισμόν, ἡ καθολικῆ ἔννοια τῆς ἰδεολογίας εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῆ μεταξὺ τῶν ζώντων εἰς τὴν αὐτὴν ἱστορικὴν περίοδον ἀνθρώπων, τῶν μὲν, συγκεκριμένως τῶν ἀνηκόντων εἰς ὠρισμένην τάξιν ἀνθρώπων δικαιουμένων νὰ ἀποκαλύψουν τὴν ἰδεολογικότητα τῆς συνειδήσεως ἐν γένει τῶν μελῶν ἄλλης κοινωνικῆς τάξεως, δικαιουμένων δηλαδή νὰ καταγγείλουν, ὅτι ὀλόκληρον τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως τούτων, προσδιορισμένον ὑπὸ τῶν εἰδικῶν συμφερόντων καὶ ἐν γένει τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ζοῦν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διεκδικήσῃ ἀντικειμενικὴν ἰσχὺν, ἀλλὰ νοεῖται μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὰς εἰδικὰς αὐτάς, μεταβλητὰς καὶ εἰς ὑπερνίκησιν ὑποκειμένας συνθήκας. Καὶ λέγομεν, ὅτι ἡ καθολικῆ ἔννοια τῆς ἰδεολογίας, ὑπὸ τὴν μαρξιστικὴν ταύτην μορφήν της, συναντᾶται μὲ τὴν ἀνέκαθεν χρησιμοποιουμένην μερικὴν καὶ προεπιστημονικὴν ἔννοιάν της, διότι, ἐν ᾧ μέχρι τοῦ Μ a r x ἡ καθολικῆ ἔννοια τῆς ἰδεολογίας ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῆ μόνον εἰς βάρος ἄλλων, προηγουμένων, ἐποχῶν, ἤδη εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῆ, ὡς καὶ ἡ μερικῆ ἔννοιά της, κατ' αὐτῶν τούτων τῶν παραλλήλως πρὸς ἡμᾶς ζώντων καὶ κινουμένων ἀντιπάλων μας. Μὲ μίαν ὁμως οὐσιώδη διαφορὰν: ἀντιθέτως πρὸς τὴν μερικὴν ἔννοιαν τῆς ἰδεολογίας, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας καταγγέλλει τις ὠρισμένας ἀπλῶς σκέψεις καὶ παραστάσεις τοῦ ἀντιπάλου ὡς ψευδεῖς καὶ συγκαλυπτούσας συνειδητῶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν ἀλήθειαν, ἡ καθολικῆ ἔννοια τῆς ἰδεολογίας, ὡς διεμορφώθη ὑπὸ τοῦ Μ a r x, ῥιζοσπαστικωτέρα πλέον καὶ ἀμείλικτος, μᾶς δίδει τὸ δικαίωμα νὰ καταγγείλωμεν ὡς ψευδὲς ὀλόκληρον τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως τῶν ἀντιπάλων μας, νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι οὗτοι δὲν ψεύδονται

1) Πρὸβλ. K. Mannheim, ἐνθ' ἄν., σ. 23.

ἀπλῶς σκοπίμως, ἀλλ' εἶναι ἠναγκασμένοι νὰ ψεύδωνται, ὅτι ὅλαι αἱ ἀσκέψεις, θεωρίαι καὶ παραστάσεις των ἀποτελοῦν ἰδεολογίας, ἰδεολογικὰ ἐπιστεγάσματα προωρισμένα νὰ πέσουν, ὅταν μεταβληθῇ—καὶ ἡ μεταβολὴ εἶναι νόμος τῆς ζωῆς—ἡ προσδιορίζουσα τὴν ὑπαρξίν των κοινωνικῆ βάσις. Ἐν ᾧ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς μερικῆς ἐννοίας τῆς ἰδεολογίας καταγγέλλομεν τὸν ἀντίπαλόν μας ὡς ζητοῦντα νὰ μᾶς ἐξαπατήσῃ εἰς ὠρισμένα μόνον ζητήματα, εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς καθολικῆς ἐννοίας τῆς, ὡς διεμορφώθη ὑπὸ τοῦ Μαρξισμοῦ, καταγγέλλομεν τὴν συνείδησίν του ὀλόκληρον ὡς «ψευδῆ». Ὁ Engels ὁμιλεῖ ρητῶς περὶ τῆς «ψευδοῦς συνειδήσεως» ὡς συνδυαζομένης πρὸς τὴν ἐννοίαν τῆς ἰδεολογίας. «Ἰδεολογία», λέγει ὁ Engels εἰς ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Mehring, «εἶναι διαδικασία, ἡ ὁποία διενεργεῖται ἐνσυνειδήτως μὲν ὑπὸ τοῦ καλουμένου διανοουμένου, ἀλλὰ μὲ συνείδησιν ψευδῆ. Τὰ καθ' αὐτὸ ἐλατήρια, τὰ ὁποῖα τὸν κινοῦν, μένουν εἰς αὐτὸν ἄγνωστα· ἄλλως δὲν θὰ ἐπρόκειτο περὶ ἰδεολογικῆς διαδικασίας.»¹⁾ Ὁ Gottfried Salomon, ἐξετάζων εἰς εἰδικὴν μελέτην (δημοσιευθεῖσαν πρὶν ἢ ἐκδοθῇ τὸ θεμελιῶδες ἔργον τοῦ Karl Mannheim) τὸ πρόβλημα τῆς ἰδεολογίας ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἱστορικὸν ὕλισμόν, τονίζει ἰδιαιτέρως καὶ τὰς πηγὰς, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἠντλησεν ὁ Marx, ὡς ἐπίσης καὶ τὰ κυριώτερα εἰς τὰ ἔργα τῶν Marx καὶ Engels σημεία, εἰς τὰ ὁποῖα διατυποῦται τὸ πρόβλημα τῆς ἰδεολογίας καὶ τῆς ψευδοῦς συνειδήσεως.²⁾

20.— Ἦδη ὅμως τίθεται τὸ ἐρώτημα: Δώσας ὁ Marx τὸ δικαίωμα εἰς πάντα ἄνθρωπον νὰ καταγγέλλῃ ὡς ἰδεολογικὸν καὶ ψευδὲς ὀλόκληρον τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως τοῦ πλησίον του, συγκεκριμένως δὲ τοῦ ἀντιπάλου του, δὲν διέτρεχε τὸν κίνδυνον, ἀντιστρεφόμενων τῶν ὄρων, νὰ πέσῃ ὁ ἴδιος θῦμα τῆς ἰδίας αὐτοῦ θεωρίας, δηλαδή νὰ ἐκθέσῃ τὸ περιεχόμενον τῆς ἰδίας αὐτοῦ συνειδήσεως, συγκεκριμένως δὲ αὐτὴν ταύτην τὴν διδασκαλίαν του εἰς κριτικὴν χρησιμοποιοῦσαν τὰ μέσα καὶ ὄπλα, τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος ἐφεῦρε; Δὲν ἔδωκεν ὁ Marx διὰ τῆς θεωρίας του τὸ δικαίωμα καὶ εἰς τοὺς ἀντιπάλους του νὰ καταγγείλουν αὐτοὶ ὡς ἰδεολογικὴν καὶ ψευδῆ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ

1) Πρὸβλ. Franz Mehring, Geschichte der deutschen Sozialdemokratie, Bd. I, 1904, σ. 386.

2) Πρὸβλ. Gottfried Salomon, Historischer Materialismus und Ideologienlehre, ἐν «Jahrbuch für Soziologie», II Band, Karlsruhe 1926, σ. 386—423. Βλ. ἰδίως σελ. 393 κ. ἐ. καὶ 416 κ. ἐ.

συνείδησιν, προσβάλλοντες και ἀποκαλύπτοντες ὡς ἰδεολογικὸν ὀλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ; Ἐφ' οὗ ἡ γνῶσις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσανατολισθῆ εἰς κριτήρια ἀντικειμενικά, ἂν καὶ τὸ γνωστικὸν περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως ἰσχύει μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὰς κοινωνικὰς συνθήκας, αἱ ὁποῖαι τὸ ὑπαγορεύουν, πῶς εἶναι δυνατόν και ὁ Μαρξισμὸς νὰ διεκδικήσῃ ἰσχὺν ἀντικειμενικήν; Δὲν εἶναι και αὐτὸς προσδιωρισμένος ὑφ' ὠρισμένων κοινωνικῶν συνθηκῶν και ταξικῶν συμφερόντων, δὲν ἀποτελεῖ και αὐτὸς ἀπλοῦν ἰδεολογικὸν ἐπιστέγασμα συμφερόντων, πόθων και ἀναγκῶν;

Αὐτὴ αὐτὴ ἡ διατύπωσις τῶν ἀνωτέρω ἐρωτημάτων θὰ ἦτο ἀρκετὴ διὰ νὰ καταστρέψῃ—και δὴ μὲ τὰ ὄπλα, τὰ ὁποῖα αὐτὸς οὗτος ὁ Μαρξ ἐφεῦρεν—ὀλόκληρον τὸν Μαρξισμὸν, ἐὰν δὲν κατέφευγον οἱ Μαρξ και Engels ἀπὸ τῆς ἰδεολογίας εἰς τὴν οὐτοπίαν. Μόνον διὰ τῆς οὐτοπίας—και ἐδῶ ἐπανελήφθη ὅτι ἑκατοντάκις συνέβη εἰς τὴν ἱστορίαν—ἦτο δυνατόν νὰ σωθῆ ἡ θεωρία των. Μόνον διὰ τοῦ χιλιαστικοῦ ἰσχυρισμοῦ, ὅτι μὲ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ προλεταριάτου σταματᾷ πλέον πᾶσα εἰς τὸν κόσμον κίνησις, αἴρεται ἡ ἐξέλιξις τῆς ἱστορίας και πραγματοποιεῖται τὸ πῆδημα ἀπὸ τῆς ἀναγκαιότητος εἰς τὴν ἐλευθερίαν, μόνον λοιπὸν διὰ τοῦ ἰσχυρισμοῦ, ὅτι ὁ προλεταριακὸς σοσιαλισμὸς εἶναι ἡ τελευταία ὑπὸ τῆς πραγματικότητος ἀναγκαστικῶς προσδιωρισμένη ἰδεολογία, τὴν ὁποῖαν, αἰρομένης πλέον πάσης ἐπὶ τῆς γῆς κινήσεως, οὐδεμία ἄλλη πρόκειται νὰ διαδεχθῆ, ἦτο δυνατόν νὰ σωθῆ ὁ Μαρξισμὸς ἢ μᾶλλον νὰ θεωρήσῃ ἑαυτὸν σωζόμενον ἀπὸ τὰς καταστρεπτικὰς συνεπείας τῆς ἰδίας αὐτοῦ κατευθύνσεως. Ἐφ' ὅσον εἶναι ὁ Μαρξισμὸς ἡ τελευταία ἰδεολογία, παύει σχεδὸν νὰ εἶναι κατ' οὐσίαν ἰδεολογία, παύει νὰ διατρέχῃ τὸν κίνδυνον νὰ ἀποκαλυφθῆ ὡς τοιαύτη, δηλαδή ὡς ἀναγομένη εἰς ψευδῆ συνείδησιν. Ἐὰν καταγγελθῆ ὡς τοιαύτη ὑπὸ τοῦ ἀστοῦ, δὲν ἔχει σημασίαν. Ἐν ἀνάγκῃ θὰ ὁμολογήσῃ αὐτὸς οὗτος ὁ Μαρξιστῆς, ὅτι ἡ θεωρία του ἀποτελεῖ ἰδεολογίαν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν θὰ ἔχῃ σπουδαίαν σημασίαν, διότι ἡ ἰδεολογία του θὰ πλεονεκτῆ ἀπέναντι τῆς ἰδεολογίας τοῦ ἀστοῦ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον, ὅτι θὰ ὑπαγορεύεται ὑπὸ τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν οὐχὶ τῆς κρατούσης και δὴ ὑπὸ προθεσμίαν κρατούσης τάξεως, ἀλλὰ τῆς τάξεως ἐκείνης, ἡ ὁποῖα πρόκειται, ἀνατρέπουσα και διαδεχομένη τὴν ἀστικὴν τάξιν, νὰ ἀποτελέσῃ αὐτὴ πλέον τὴν κρατοῦσαν κατάστασιν. Ἐφ' ὅσον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς χιλιαστικῆς ἐπαγγελίας, περὶ ἧς ὠμίσαμεν ἀνωτέρω, τὸ διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ προλεταριάτου δημιουργηθῆσόμενον καθεστῶς θὰ ἰσχύσῃ εἰς τὸν αἰῶνα τῶν αἰώνων,

ἡ ἰδεολογία τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ θὰ εἶναι καὶ αὕτη ἡ ἰδεολογία τῶν αἰώνων. Ὁ χρόνος θὰ παύσῃ δι' αὐτὴν νὰ ἀποτελῇ φθοράν.

Τὰς ἀπόψεις αὐτάς, δι' ὧν ἀποφεύγει ὁ Μαρξισμὸς τὸν κίνδυνον νὰ ἴδῃ τὴν κατεύθυνσίν του στρεφομένην κατὰ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ του, δὲν ἔλαβεν ἰδιαιτέρως ὑπ' ὄψιν ὁ Karl Mannheim—καὶ τοῦτο, διότι ὡς ἐπιστήμων δὲν ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ δώσῃ ἐπιστημονικὴν σημασίαν εἰς τὸν χιλιασμόν, εἰς τὸν ὁποῖον καταλήγει ὁ Μαρξισμὸς—καί, βασιζόμενος ἐν μέρει ἐπὶ τοῦ παραδείγματος ἄλλων κοινωνιολόγων, ὡς οἱ Max Weber, Werner Sombart καὶ Ernst Troeltsch,¹⁾ ἔστρεψε τὴν ἀρχὴν τοῦ Μαρξισμοῦ, καθ' ἣν τὰ πάντα ἀποτελοῦν ἰδεολογίαν καὶ δὲν δικαιοῦνται νὰ διεκδικήσουν ἰσχὺν ἔξω τῶν προσδιοριζουσῶν ταῦτα κοινωνικῶν συνθηκῶν, κατ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Μαρξισμοῦ. Τὸ ὅτι ἡ μέθοδος τῆς ἀποκαλύψεως ψευδῶν συνειδήσεων καὶ ἰδεολογικῶν ἐπιστεγασμάτων δὲν ἀποτελεῖ μονοπώλιον τοῦ Μαρξισμοῦ, τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ διὰ τοῦ μεγαλοφυοῦς παραδείγματος τοῦ Friedrich Nietzsche, ὁ ὁποῖος ἤσκησεν, ὡς γνωστόν, τὴν μέθοδον ταύτην εἰς βάρος ἰδίως τῶν καταδυναστευομένων τάξεων καὶ τῶν εἰς τὰ συμφέροντα τούτων ἀνταποκρινομένων ἰδεολογιῶν. Εἰς διάφορα ἔργα του, κυρίως ὅμως εἰς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀφιεροῦται εἰς τὴν «γενεαλογία τῆς ἠθικῆς», ἀφ' οὗ ἀνάγει τὸ πλεῖστον τῶν ἠθικῶν μας ἀντιλήψεων εἰς τὸ ἀριστοκρατικὸν συμφέρον τῶν κρατούντων, καταλήγει καὶ εἰς τὰ διάφορα ἰδεώδη, εἰς τοὺς διαφόρους χιλιασμούς, τοὺς ὁποίους ἀποδίδει ἀντιθέτως εἰς τὸ «Ressentiment» τῶν ἀδυνάτων, τοῦ ὄχλου. «Μοῦ φαίνεται», λέγει ὁ Nietzsche, «ὅτι τὸ ἐργαστήριον, εἰς τὸ ὁποῖον φαρμακικάρονται ἰδεώδη, βρωμάει ἀπὸ ψεύδη».²⁾ Ὅτι ὅμως εἰς τὸν Nietzsche εἶναι μεγαλοφυεῖς ἀπλῶς ἀφορισμοί, εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Mannheim καταλήγει—ἀπηλλαγμένον βεβαίως ἀπὸ τὸ «πάθος τῆς ἀποστάσεως», μὲ τὸ ὁποῖον ἠτένιζεν ὁ Nietzsche τὸν ὄχλον—εἰς συστηματικὴν ὁλοκλήρωσιν. Ἄς ἴδωμεν δι' ὀλίγων, πῶς ἐμφανίζεται αὕτη, διὰ νὰ ἐξετάσωμεν μετὰ ταῦτα, πῶς πρέπει κριτικῶς νὰ ἀντιμετωπισθῇ.

21.— Ἡ γενομένη ὑπὸ τοῦ Marx σύλληψις τῆς καθολικῆς ἐννοίας τῆς ἰδεολογίας ὑπῆρξεν ἀτελῆς καὶ μονομερῆς, οὐχὶ δὲ γενικὴ. Ἐκ τῆς διαπιστώσεως ταύτης ὁρμᾶται ὁ K. Mannheim διὰ νὰ

1) Πρβλ. Karl Mannheim, ἐνθ' ἀν. σ. 29.

2) Friedrich Nietzsche, Zur Genealogie der Moral, «Werke», Band VIII, Leipzig 1906, σ. 330.

προχωρήσει αὐτὸς εἰς τὴν γενίκευσιν τῆς καθολικῆς ἐννοίας τῆς ἰδεολογίας. Ἐρωτᾶται ὅμως: ὑπῆρξε πράγματι ἀτελής ἡ σύλληψις τοῦ Μ a r x; Συλλαβὼν ὁ Μ a r x τὴν «ταξικὴν ἰδεολογικότητα» τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀφῆκε πράγματι τὰ κενά, τὰ ὅποια καταγγέλλει ὁ Μ a n n h e i m, συγκεκριμένως δὲ τὸ κενόν, τὸ συνιστάμενον εἰς τὸ γεγονός, ὅτι—ἀνεξαρτήτως τῆς χιλιαστικῆς λύσεως, ἣν ἀνωτέρω ἐσημειώσαμεν—δὲν ἐφρόντισε νὰ προστατεύσῃ ἐπιστημονικῶς τὴν θεωρίαν τοῦ ἀπὸ τοῦ κινδύνου καὶ τῆς πιθανότητος τοῦ νὰ χρησιμοποιηθῇ αὕτη καὶ εἰς βᾶρος αὐτῆς ταύτης τῆς κομμουνιστικῆς ἰδεολογίας;

Δυστυχῶς διὰ τὸν Μαρξισμόν τὸ χειρόγραφον τοῦ θεμελιώδους ἔργου τοῦ Μ a r x, τοῦ «Κεφαλαίου», σταματᾷ καὶ διακόπτεται εἰς τὸ κρισιμώτερον σημεῖον. Ὁ ἐξ ἀνωτέρας βίας διακόψας τὴν συνέχισιν τοῦ ἔργου τοῦ συγγραφεὺς ἐπρόκειτο, ὡς γνωστόν, νὰ συνεχίσῃ τοῦτο, εἰσερχόμενος εἰς συστηματικὴν ἐξέτασιν τοῦ προβλήματος τῶν τάξεων,¹⁾ καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ κατ' ἀκολουθίαν ὄχι μόνον τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἐννοίας τῶν τάξεων, ἀλλὰ καὶ τὴν συστηματικὴν θεμελίωσιν τῆς θεωρίας τοῦ περὶ τῆς ταξικῆς ἰδεολογικότητος τῆς συνειδήσεως. Ἄγνωστον εἶναι, πῶς θὰ ἐπραγματεύετο τὸ θέμα τοῦ ὁ Μ a r x καὶ πῶς θὰ ἐθεμελίωνε συγκεκριμένως τὰς σκέψεις, αἱ ὅποια, ἐγκατεσπαρμέναι εἰς τὰ διάφορα ἔργα τοῦ, ἐμφανίζονται—παρ' ὅλας τὰς ἐρμηνευτικὰς προσπαθείας τοῦ E n g e l s—συνδεδυασμέναι μὲ πλῆθος ἐρωτηματικῶν. Εἰς τοὺς μαθητὰς λοιπὸν καὶ ὁπαδοὺς τοῦ Μ a r x ἀπέκειτο νὰ συμπληρώσουν ἐν τῶν οὐσιωδεστέρων κενῶν τῆς θεωρίας τοῦ. Ἐπὶ δεκαετηρίδας ὀλοκλήρους οἱ Μαρξισταί, ἀφιλοσόφητοι καὶ στενοί, παρασυρθέντες δὲ καὶ ἀπὸ τὸ ἐκλαϊκευτικὸν σύνθημα τοῦ E n g e l s—(αὐτὸς οὗτος ὁ L e n i n καταγγέλλει τὸν E n g e l s, ὅτι ὑπῆρξεν ὡς πρὸς ὠρισμένα, ἀλλ' οὐσιωδέστατα προβλήματα κακὸς ἐκλαϊκευτής²⁾)—περιορίσθησαν εἰς ξηρὰ ἀναμασήματα, πρῶτοι δὲ οἱ K a r l K o r s c h καὶ G e o r g L u k á c s (ἰδίᾳ δὲ ὁ τελευταῖος τούτων), ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν φωτεινῶν τινῶν γραμμῶν περιλαμβανομένων εἰς τὰ ἔργα τοῦ

1) Ἡ ἀπαρχὴ τῆς συνεχείας ταύτης διεσώθη ἐν χειρογράφῳ καὶ δὴ χωρὶς νὰ συνδυάζεται πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Μ a r x «τὸ Κεφάλαιον». Πάντως, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ E n g e l s προσεκόλλησε τοῦτο εἰς τὸ δεύτερον μέρος τοῦ τρίτου τόμου τοῦ «Κεφαλαίου», μᾶς δίδει τὸ δικαίωμα νὰ ὑποψιάζομεθα, ὅτι αὐτὴν τὴν θέσιν ἐπεφύλλασσεν εἰς τὸ χειρόγραφόν του καὶ ὁ Μ a r x.

2) Πρβλ. L e n i n, Materialismus und Empirio-kritizismus, «Sämtliche Werke», Band XIII, Wien-Berlin 1927, σ. 375.

Lenin, επαναφέρουν τὰ προβλήματα εἰς τὸ ἐπίπεδον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου κακοὶ καὶ ξηροὶ ἀντιγραφεῖς τὰ εἶχον ἀπομακρύνει. 1) Ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα μάλιστα, τὸ ὁποῖον μᾶς ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα, τὸ πρόβλημα τῆς ταξικῆς ἰδεολογικότητος τῆς συνειδήσεως, ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος, βασιζόμενος ἐπὶ γενικῆς φιλοσοφικῆς παιδείας, ἐπεχείρησε νὰ συμπληρώσῃ τὰ εἰς τὸ ἔργον τοῦ Marx εὐρισκόμενα κενά, συνεχίζων τοιοῦτοτρόπως τὸ ἔργον τούτου, ὑπῆρξεν ὁ Lukács. Πρῶτος αὐτὸς ἀντελήφθη καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν, πόσον ἐκτεθειμένη μένει ἡ κομμουνιστικὴ ἰδεολογία ἀπέναντι αὐτῆς ταύτης τῆς θεωρίας τοῦ Marx περὶ τῆς ταξικῆς ἰδεολογικότητος τῆς συνειδήσεως, περὶ τῆς ψευδοῦς μὲ ἄλλας λέξεις συνειδήσεως. 2) Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅμως, ὅτι ἀντελήφθη τοὺς κινδύνους, τοὺς ὁποίους διατρέχει ὁ ἴδιος ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός ἐκ τῆς εἰς βάρος του ἐφαρμογῆς τῆς περὶ ἰδεολογικότητος τῆς συνειδήσεως θεωρίας τοῦ Marx, δὲν κατώρθωσεν ὁ Lukács νὰ προχωρήσῃ πέραν τῆς χιλιαστικῆς καὶ οὐτοπιστικῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν κινδύνων τούτων, περὶ ἧς ὠμιλήσαμεν ἤδη ἀνωτέρω, καὶ νὰ κατοχυρώσῃ καθαρῶς ἐπιστημονικῶς τὸν Μαρξισμόν ἀπ' αὐτῶν. Εἰς τὸ κρισιμώτερον σημεῖον τοῦ ἔργου του «Ἱστορία καὶ ταξικὴ συνείδησις», εἰς τὸ σημεῖον δηλαδή, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκαλεῖτο ὁ Lukács νὰ ἐφεύρῃ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀπὸ τοῦ ἀδιεξόδου ὑπεκφυγὴν, καταφεύγει—πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον θὰ ἐπραττεν ἴσως αὐτὸς οὗτος ὁ Marx—εἰς τὴν οὐτοπίαν, συγκεκριμένως δὲ εἰς τὴν θεωρίαν περὶ τοῦ πηδήματος ἀπὸ τοῦ κράτους τῆς ἀναγκαιότητος εἰς τὸ κράτος τῆς ἐλευθερίας. Ἐὰν ἡ ἰδεολογικότης τῆς προλεταριακῆς συνειδήσεως μὲ ὅλον τὸ θεωρητικόν της περιεχόμενον (δηλαδή μὲ ὀλόκληρον τὴν θεωρίαν τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμου) ἔχη ἀξίαν μεγαλειτέραν τῆς ἐξ ἴσου ταξικῶς προσδιορισμένης καὶ κατ' ἀκολουθίαν ψευδοῦς συνειδήσεως τῶν ἄλλων τάξεων, τοῦτο ὀφείλεται, κατὰ τὸν Lukács, εἰς τὸ γεγονός, ὅτι τὸ προλεταριάτον ὡς τάξις εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐλευθερωθῇ, χωρὶς νὰ ἐλευθερώσῃ καὶ τὴν κοινωνίαν ἐν γένει ἀπὸ τῶν ταξικῶν ἀντιθέσεων, καὶ ὅτι κατ' ἀκολουθίαν ἡ συνείδησις του εἶναι ἡ τελευταία εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος σημειουμένη ταξικὴ συνείδησις. 3) Διὰ τῶν ἰσχυρισμῶν ὅμως τούτων οὐδὲν ἄλλο—ἀπὸ

1) Πρβλ. καὶ Παναγιώτου Κανελλοπούλου, Ὁ ἑλληνικὸς Μαρξισμός, Ἀθήναι 1933.

2) Πρβλ. Georg Lukács, Geschichte und Klassenbewusstsein, Berlin 1922 (ἡ χρονολογία εἶναι εἰλημμένη ἐκ τοῦ προλόγου), σ. 57.

3) Πρβλ. Georg Lukács, ἐνθ' ἄν., σ. 82.

καθαρώς επιστημονικῆς ἐπόψεως—ἐπετεύχθη εἰ μὴ ἡ καθαρὰ ὁμολογία, ὅτι καὶ ὁ ἱστορικὸς ὕλισμὸς εἶναι ἀπλῆ ἰδεολογία, ὅτι ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον ψευδοῦς συνειδήσεως, ὅτι ἔχει δηλαδὴ ἀξίαν μόνον, ἐφ' ὅσον θὰ συνδυασθῆ πρὸς τὰς κοινωνικὰς συνθήκας, αἱ ὁποῖαι προεκάλεσαν τὴν γένεσίν του. Καὶ ἂν ἀκόμη, μετατρεπομένης τῆς οὐτοπίας εἰς πραγματικότητα, ἀποδειχθῆ, ὅτι πράγματι τὸ νέον καθεστῶς, τὸ ὁποῖον θὰ προέλθῃ ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ προλεταριάτου, θὰ εἶναι αἰώνιον, καὶ πάλιν τὸ θεωρητικὸν περιεχόμενον τῆς σημερινῆς προλεταριακῆς συνειδήσεως δὲν θὰ ἔχη ἀξίαν, θὰ ἀποδειχθῆ δηλαδὴ ψευδές, διότι τὸ μελλοντικὸν ἐκεῖνο καὶ αἰώνιον ἔστω καθεστῶς θὰ σημάνη κοινωνικὴν πραγματικότητα διάφορον τῆς σημερινῆς, διάφορον ἐκείνης, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐγεννήθη ἀναγκαίως ὁ ἱστορικὸς ὕλισμὸς, διάφορον τέλος ἐκείνης, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὁποίαν δικαιούται νὰ διεκδικήσῃ οὗτος τὴν σχετικὴν ἀπλῶς ἰσχύν του. Δὲν σώζεται λοιπὸν ὁ Μαρξισμὸς ἀπὸ τὰς καταστρεπτικὰς οὕτως εἰπεῖν συνεπειὰς αὐτῆς ταύτης τῆς κατευθύνσεώς του, ἡ ὁποία, ἀντιστρεφομένη, εἶναι δυνατὸν κάλλιστα νὰ χρησιμοποιηθῆ καὶ ἐναντίον του. Ἐξ αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς διαπιστώσεως—χωρὶς μάλιστα νὰ προβῆ εἰς τὴν ἀνωτέρω ὑφ' ἡμῶν γενομένην ἐπιχειρηματολογία—ὁρμᾶται ὁ *Karl Mannheim*, καὶ συνεχίζει τὸ ἔργον τοῦ *Marx* κατὰ τρόπον θεμελιωδῶς διάφορον τοῦ ὑπὸ τοῦ *Lukács* ἀκολουθηθέντος, συνεχίζει δηλαδὴ τὸ ἔργον τοῦ *Marx*, χωρὶς νὰ φρεισθῆ οὐδ' αὐτοῦ τοῦ δημιουργοῦ του, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ Μαρξισμοῦ.

22.— Χαρακτηρίζων τὴν κατεύθυνσίν του ὁ *K. Mannheim* μὲ τὸν ὄρον «*Relationismus*»¹⁾ καὶ διακρίνων τοῦτον ἀπὸ τοῦ «*Relativismus*»,²⁾ τοῦ ἀπλοῦ σχετικισμοῦ, τὴν θεμελιώνει ἐπὶ τῆς «γενικῆς», ὡς λέγει, «συλλήψεως τῆς καθολικῆς ἐννοίας τῆς ἰδεολογίας», συλλήψεως, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ εἰς τὸ ἀξίωμα, ὅτι ἡ σκέψις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς καὶ εἰς ὅλας τὰς τάξεις καὶ μερίδας (μηδὲ τῆς προλεταριακῆς ἐξαιρουμένης) ἰδεολογική, δηλαδὴ ἐν σχέσει πρὸς ὠρισμένην μόνον πραγματικότητα ἰσχυρά.³⁾ Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ ἐργάζεται, κατὰ τὸν *Mannheim*, ἡ λεγομένη κοινωνιολογία τῆς γνώσεως, ἡ ὁποία ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ἐρευνᾷ τὸ θεωρητικὸν περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐν σχέσει πρὸς τὰς κοινω-

1) *K. Mannheim*, ἐνθ' ἄν., σ. 34.

2) *K. Mannheim*, ἐνθ' ἄν., σ. 41.

3) Πρβλ. *K. Mannheim*, ἐνθ' ἄν., σ. 32.

νικὰς συνθήκας, αἱ ὁποῖαι τὸ προσδιορίζουν καὶ καθιστοῦν σχετικὴν τὴν ἰσχὺν του. Ἐπομένως ὁ Mannheim τὴν ἀποψιν, καθ' ἣν ἡ ἐπιστήμη δέον νὰ εἶναι ἀπολύτως ἀντικειμενικὴ καὶ νὰ μὴ ἐπηρεάζεται ὑφ' οὐρανῶν ἀξιών (ἀποψιν, ἣν εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἐπιστήμην ὁ κατ' ἐξοχὴν καταπροδῶσας ταύτην θετικισμὸς καὶ ὑπεστήριξε φανατικῶς τελευταῖος πάντων ὁ ἐκ τῆς ἀνάγκης ἀσκητικῆς αὐτοπεριορισμοῦ καταφυγῶν εἰς αὐτὴν Max Weber), διδάσκει, ὅτι ἡ κοινωνιολογία τῆς γνώσεως πρέπει νὰ ὁμαῖται ἀφ' ὠρισμένων ἀξιών. Ποῖαι ὅμως πρέπει νὰ εἶναι αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἀξίαι, ἀφ' οὓν ἀπόλυτοι ἀξίαι δὲν ὑπάρχουν,¹⁾ καὶ ἀφ' οὓν πᾶν θεωρητικὸν περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως ἰσχύει μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὴν προκαλέσασαν τὴν γένεσίν του κοινωνικὴν πραγματικότητα; Μήπως τυχὸν ὑπάρχουν θεωρητικὰ περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως, τὰ ὁποῖα, ἂν καὶ προεκλήθησαν εἰς τὴν γένεσίν των ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος, ἔχουν ἰσχὺν ὑπερβαίνουσαν τὴν ἰσχὺν τῆς πραγματικότητος, ἡ ὁποία προεκάλεσε τὴν γένεσίν των; Μήπως ἡ κοινωνικὴ πραγματικότης ἀποτελεῖ ἀπλῶς ἐκάστοτε ἀφορμὴν γενέσεως ὠρισμένων γνώσεων, σκέψεων καὶ θεωριῶν, ἀποτελεῖ ἀπλῶς τοὺς ὄρους, ὑφ' οὓς γεννῶνται αὗται, μὴ θίγουσα διὰ τῆς ἐξελίξεώς της τὴν ἰσχὺν των; Εἰς εἰδικὴν περὶ τῆς κοινωνιολογίας τῆς γνώσεως πραγματείαν του, ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ μέχρι τοῦδε χρησιμοποιηθέντος ὑφ' ἡμῶν θεμελιώδους ἔργου του, ἀπαντῶν ὁ Karl Mannheim εἰς τὰ ἀνωτέρω ἐρωτήματα, ἐπιμένει εἰς τὴν ἀρχὴν, καθ' ἣν ἡ κοινωνικὴ πραγματικότης δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῆ ἀπλῶς ὡς ἀφορμὴ γενέσεως τῶν θεωρητικῶν περιεχομένων τῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ προσδιορίζει τὰ περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως ἀπολύτως, τῆς ἰσχύος τούτων μὴ ὑπερβαινούσης τὴν ἰσχὺν τῆς πραγματικότητος, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ὁποίας ἀναγκαίως ἐγεννήθησαν.²⁾ Ἀφ' οὓν ὅμως δὲν ὑπάρχουν περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως ἰσχυρότερα τῆς πραγματικότητος, ἡ ὁποία προκαλεῖ τὴν γένεσίν των, μὲ ἰσχὺν δηλαδὴ δικαιουμένην νὰ διεκδικήσῃ παράτασιν μεγαλειτέραν τῆς πραγματικότητος ταύτης, ποῖαι εἶναι αἱ ἀξίαι, εἰς τὰς ὁποίας δέον νὰ προσανατολίζεται ἡ, κατὰ τὸν Mannheim, ἀξιολογικῶς ἐρευνῶσα τὰ θεωρητικὰ περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως κοινωνιολογία τῆς γνώσεως;

1) Πρὸβλ. K. Mannheim, ἐνθ' ἄν. σ. 44.

2) Πρὸβλ. K. Mannheim, ἐνθ' ἄν. σ. 37.

3) Πρὸβλ. Karl Mannheim, Wissenssoziologie, ἐν «Handwörterbuch der Soziologie», Stuttgart 1931, σ. 662.

Ε.Σ.Α. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006